

**PROSIDING MAL DI MAHKAMAH RENDAH
SYARIAH NEGERI KEDAH DARUL AMAN:
KAJIAN TATACARA MAJLIS *SULH* SEWAKTU
PERINTAH KAWALAN PERGERAKAN (PKP)**

*(Civil Procedure in Syariah Subordinate Court, Kedah Darul
Aman: Implementation of the Sulh Council under the Movement
Control Order)*

*Muhammad Taufiq A Rashid**
taufiq@esyariah.gov.my

Jabatan Kehakiman Syariah Negeri Kedah.

Ahmad Azam Mohd Shariff
aazam@ukm.edu.my

Muhammad Helmi Md Said
mhelmisaid@ukm.edu.my

Fakulti Undang-undang, Universiti Kebangsaan Malaysia.

Tuan Nurhafiza Raja Abdul Aziz
tuan.nurhafiza@kuis.edu.my

Fakulti Syariah dan Undang-undang, Kolej Universiti Islam
Antarabangsa Selangor.

Pengarang Koresponden (*Corresponding Author*): *

Rujukan artikel ini (*To cite this article*): Muhammad Taufiq A Rashid, Ahmad Azam Mohd Shariff, Muhammad Helmi Md Said dan Tuan Nurhafiza Raja Abdul Aziz. (2021). Prosiding mal di Mahkamah Rendah Syariah Negeri Kedah Darul Aman: Kajian tatacara Majlis *Sulh* sewaktu Perintah Kawalan Pergerakan (PKP). *Kanun: Jurnal Undang-undang Malaysia*, 33(2), 305–328. [https://doi.org/10.37052/kanun.33\(2\)no6](https://doi.org/10.37052/kanun.33(2)no6)

Peroleh: <i>Received:</i> 20/3/2021	Semakan: <i>Revised</i> 7/6/2021	Terima: <i>Accepted:</i> 28/6/2021	Terbit dalam talian: <i>Published online</i> 6/7/2021
--	-------------------------------------	---------------------------------------	--

Abstrak

Pengurusan tuntutan mal di Mahkamah Syariah secara lazimnya mengambil masa untuk diselesaikan. Kaedah *sulh* ialah penyelesaian pertikaian alternatif bagi menyelesaikan pertikaian tuntutan antara pihak yang terlibat. Objektif pertama kajian adalah untuk mengenal pasti tatacara pengurusan kes mal khususnya yang melalui Majlis *Sulh* sepanjang tempoh Perintah Kawalan Pergerakan (PKP). Kedua, adalah untuk menganalisis mekanisme kejayaan Majlis *Sulh* dalam tempoh pelaksanaan PKP di Mahkamah Rendah Syariah Negeri Kedah Darul Aman. Metodologi yang digunakan dalam kajian perundangan ini adalah dengan menggunakan kaedah temu bual dan analisis kandungan yang dikumpul melalui enakmen, peraturan dan kajian kepustakaan. Dapatan kajian mendapati proses Majlis *Sulh* menjimatkan masa dan kos jika dibandingkan dengan kes-kes yang melalui perbicaraan di mahkamah terbuka merupakan antara faktor perjanjian penyelesaian berjaya direkodkan. Dapatan juga mendapati sebahagian pihak-pihak turut menerima impak kesan daripada pelaksanaan PKP, dan Majlis *Sulh* ialah mekanisme yang efektif bagi mencapai persetujuan secara bersama mengikut keperluan dan kepentingan pihak-pihak. Dalam pengurusan kes secara dalam talian, pemerkasaan secara maksimum terhadap penggunaan teknologi dalam talian hendaklah diperluas agar perkhidmatan keadilan sentiasa dititikberatkan sama ada untuk kes yang perlu melalui Majlis *Sulh* atau sebaliknya sebagai alternatif kepada kehadiran fizikal di mahkamah syariah.

Kata kunci: Prosiding Mal, Majlis *Sulh*, mahkamah rendah syariah, Perintah Kawalan Pergerakan, Kedah Darul Aman

Abstract

The management of civil claims in the Syariah Court usually takes a certain period of time to be resolved. As an alternative dispute resolution mechanism, sulh is suggested for the resolution of disputes between parties. The first objective of this study is to identify the management of civil cases, especially those that go through the Sulh Council during the period of the Movement Control Order (MCO). The second objective is to analyze the mechanism of success at the Sulh Council during the implementation of MCO in the Syariah Subordinate Court of Kedah Darul Aman. The methodologies used in this legal study are interview as well as content analysis collected through enactments, rules and library research. The findings of the

study showed that the process of the Sulh Council, which saves time and costs compared to trials in open court, are among the factors of successful settlement agreements recorded. The findings also revealed that some of the parties who were affected by the implementation of MCO agreed that Sulh Council is an effective mechanism to resolve disputes by mutual agreement according to the needs and interests of both parties. Meanwhile, in managing online cases, the current maximum use of online technology should be expanded so that justice can be maintained in cases that go through Sulh Council or otherwise as an alternative to physical presence in Syariah Court.

Keywords: Civil Procedure, Sulh Council, Syariah Subordinate Court, Movement Control Order, Kedah Darul Aman

PENGENALAN

Undang-undang Tatacara telah menetapkan peruntukan dan kaedah-kaedah bagi sesuatu hak substantif yang menjadi pertikaian boleh dituntut untuk dikuatkuasakan oleh Mahkamah. Mekanisme tatacara ini merupakan suatu kaedah penguatkuasaan peruntukan undang-undang oleh pemerintah dalam usaha menegakkan keadilan secara tersusun dari segi pengurusan awal kes pertikaian sehinggalah kepada proses penghakiman. Tanpa undang-undang tatacara, proses menegakkan keadilan akan menjadi sukar jika tidak diketahui kaedah untuk melaksanakannya.¹ Oleh yang demikian, penulisan ini memfokuskan tatacara pengurusan kes di mahkamah rendah syariah dengan pengkhususan rujukan berdasarkan kepada Undang-undang Tatacara Mal Mahkamah Syariah. Secara lazimnya pemakaian perundangan tatacara mal di negeri-negeri memperuntukkan tatacara yang diikuti oleh pihak-pihak berkepentingan dalam pelaksanaan tindakan mal di mahkamah syariah yang berbidang kuasa mengikut negeri-negeri tertentu.² Walaupun negeri-negeri mempunyai undang-undang tatacara yang tersendiri namun inti pati peruntukan dalam tatacara ini secara keseluruhannya mempunyai persamaan dengan negeri-negeri di seluruh Malaysia.

¹ Amin al Jarumi. (2006). *Prinsip-prinsip prosiding mahkamah dalam syariat Islam*. Penerbit UiTM. Hlm. 4.

² Mohd Nadzri Abd Rahman. (2016). *Undang-undang tatacara mal mahkamah syariah*. Edisi ke-4. Karya Kreatif Resources. Hlm. 9.

Daripada penghuraian keluasan bidang kuasa dan tatacara mal, khususnya melibatkan mahkamah rendah syariah, mahkamah mempunyai keluasan kuasa mal yang antaranya termasuklah perkara berbangkit sebelum perkahwinan, isu semasa perkahwinan, isu pembubaran perkahwinan dan isu pertikaian selepas pembubaran perkahwinan merangkumi pengurusan harta faraid, wasiat dan hibah.³ Dengan merujuk Enakmen Undang-undang Keluarga Islam (EUUKI) (Kedah Darul Aman) 2008 sebagai rujukan utama dalam penulisan: Pertama, berkaitan dengan isu-isu sebelum perkahwinan dalam hal berkaitan dengan orang yang boleh mengadakan perkahwinan (seksyen 7), umur minimum untuk perkahwinan (seksyen 8), persetujuan dikehendaki (seksyen 13), pertunangan (seksyen 15), permohonan untuk kebenaran berkahwin (seksyen 16), kebenaran perlu sebelum akad nikah (seksyen 19) dan permohonan untuk berpoligami (seksyen 23). Kedua, peruntukan hal ehwal semasa tempoh perkahwinan dalam hal melibatkan kesalahan berhubung dengan akad nikah (seksyen 40), nafkah sementara (seksyen 71) dan isteri tidak menurut perintah (nusyuz) (seksyen 130). Ketiga, isu pembubaran perkahwinan dalam hal melibatkan perceraian dengan talak (seksyen 47), perceraian *khul'* (tebus talak)(seksyen 49), perceraian melalui taklik (seksyen 50) dan fasakh (perintah untuk membubarkan perkahwinan)(seksyen 53). Keempat, isu pertikaian selepas perceraian dalam hal melibatkan tuntutan mutaah (sagu hati perkahwinan selepas perceraian) (seksyen 58), nafkah bagi isteri (seksyen 60), nafkah tuntutan idah (seksyen 66), nafkah bagi kanak-kanak (seksyen 74) dan tunggakan nafkah anak (seksyen, 78) dan lain-lain tuntutan atau permohonan yang mahkamah berbidang kuasa atasnya.⁴ Pembahagian dan huraian yang dinyatakan tersebut adalah bagi kes yang mengguna pakai tatacara mal di mahkamah rendah syariah, dan sebahagiannya termasuk dalam pengelasan kes yang akan melalui Majlis *Sulh*.

Dalam sesuatu tindakan tuntutan atau permohonan yang difailkan di mahkamah, pematuhan kepada sesuatu pliding dan format yang telah ditetapkan mengikut kes adalah perlu bagi melancarkan pengurusan sesuatu kes. Pengemukakan pliding mengikut format yang telah ditetapkan mestilah memenuhi inti pati setiap seksyen yang dirujuk bagi sesuatu tuntutan. Merujuk seksyen 70 dan 71 Enakmen Tatacara Mal Mahkamah Syariah (ETMMS)(Kedah Darul Aman) 2014, mahkamah boleh enggan

³ Nur Khalidah Dahlan *et al.* (2017). Kaedah penyelesaian pertikaian alternatif dari sudut syariah di Malaysia. *Journal of Nusantara Studies*, 2(1), 88.

⁴ Enakmen Undang-Undang Keluarga Islam (Kedah Darul Aman) 2008.

menerima atau mengembalikan untuk dipinda mana-mana pliding yang tidak memenuhi kehendak peruntukan enakmen ini. Selanjutnya, jika mana-mana pliding tidak mengandungi butir-butir yang mencukupi, mahkamah boleh atas kehendaknya atau atas permohonan mana-mana pihak memerintahkan pihak yang bertanggungjawab supaya memfailkan dan menyebabkan disampaikan butir-butir lanjut dan jelas. Mahkamah boleh menggantung semua prosiding sehingga perintah yang dikeluarkan dipenuhi.⁵

Oleh yang demikian adalah menjadi kewajipan kepada pihak-pihak yang terlibat untuk mematuhi tatacara dan kaedah yang telah ditetapkan oleh mahkamah. Pematuhan kepada tatacara ini sama ada pada peringkat awalan, praperbincaraan, perbincaraan dan pascaperbincaraan adalah untuk melancarkan proses keadilan selain mengelakkan berlakunya penangguhan kes yang secara langsung akan memberikan kesan kepada pasangan yang bertikai.⁶ Dalam keadaan yang lebih khusus, tatacara mahkamah merupakan suatu cara menguatkuasakan undang-undang dengan mewujudkan hak pemerintah dalam hal menegakkan keadilan.⁷ Keadaan ini disebabkan peruntukan undang-undang sama ada berbentuk suruhan atau tegahan tidak dapat berfungsi jika tidak diketahui cara melaksanakannya. Begitu juga halnya dengan hukuman. Hukuman adalah sukar untuk dilaksanakan sekiranya tidak terdapat kaedah yang mengatur segala perkara yang berkaitan dengan proses mengenal pasti pihak-pihak yang bertikai, siasatan, pendakwaan, pembuktian dan akhirnya menjatuhkan hukuman jika sabit kesalahan. Oleh itu, tujuan utama peruntukan tatacara adalah sebagai panduan yang perlu diikuti bagi melicinkan urusan pentadbiran khususnya melibatkan pengurusan di mahkamah rendah syariah.

METODOLOGI KAJIAN

Kajian ini menggunakan pendekatan kualitatif dan kaedah kajian kes bagi mengkaji dan menganalisis dengan lebih mendalam tentang pelaksanaan *sulh* sepanjang tempoh Perintah Kawalan Pergerakan (PKP) pada tahun 2020 di mahkamah rendah syariah di negeri Kedah. Tempoh PKP yang

⁵ Seksyen 70 dan Seksyen 71. Enakmen Tatacara Mal Mahkamah Syariah (Kedah Darul Aman) 2014.

⁶ Abdul Walid Abu Hassan. (2016). Hak Wanita menurut Undang-undang Keluarga Islam di Malaysia. Penerbit Universiti Islam Malaysia. Hlm. 196.

⁷ Abdul Monir Yaacob. 2015. Kehakiman Islam dan Mahkamah Syariah. Penerbit Universiti Islam Malaysia. Hlm. 6.

dibincangkan dalam penulisan termasuklah Perintah Kawalan Pergerakan Diperketatkan (PKPD), Perintah Kawalan Pergerakan Bersyarat (PKPB), dan Perintah Kawalan Pergerakan Pemulihan (PKPP). Tempoh PKP ini merangkumi PKP 1 bermula 18 Mac 2020 sehinggalah PKPP yang berakhir pada 31 Disember 2020. Kaedah kajian perpustakaan digunakan untuk mengumpul dan mengenal pasti dokumen bertulis yang berkaitan dengan isu kajian dalam buku, artikel, prosiding dan statut perundangan yang terdiri daripada Enakmen Pentadbiran Agama Islam (Kedah Darul Aman) 2008, Enakmen Tatacara Mal (Kedah Darul Aman) 2014, Enakmen Undang-undang Keluarga Islam (Kedah Darul Aman) 2008 dan Kaedah-kaedah Tatacara Mal Mahkamah Syariah (*Sulh*)(Kedah Darul Aman) 2018. Analisis data kajian melalui sampel bertujuan yang diperoleh hasil daripada temu bual responden yang terpilih terdiri daripada Pendaftar Mahkamah Tinggi Syariah dan Pegawai *Sulh* Jabatan Kehakiman Syariah Negeri Kedah (JKSNK). Selain itu, data turut diperoleh daripada pemerhatian awal dalam Majlis *Sulh* dan analisis terhadap dokumen serta fail kes yang menjadi fokus kajian sepanjang tahun 2020. Tahun 2020 dipilih menjadi fokus kajian kerana Perintah Kawalan Pergerakan (PKP) bermula pada tahun berkenaan. Kesemua data ini dinilai dan dianalisis bagi mendapatkan gambaran penuh perjalanan Majlis *Sulh* sepanjang tempoh PKP dari sudut prosedur, amalan, impak kejayaan dan kegagalan Majlis *Sulh* sewaktu tempoh Perintah Kawalan Pergerakan (PKP) khususnya di mahkamah rendah syariah negeri Kedah Darul Aman.

PENGADUAN DAN PENGENDALIAN FAIL KES

Kehakiman merupakan institusi yang terpenting dalam sesebuah negara. Kehakiman berfungsi bagi mentadbir keadilan dan melaksanakan undang-undang supaya kebenaran dapat ditegakkan dan diberikan kepada yang berhak. Dalam perundangan Islam, bidang kuasa mahkamah syariah disebut sebagai *al-wilayah*, iaitu hak dan kuasa untuk mendengar dan memutuskan sesuatu pertikaian.⁸ Sekiranya mahkamah syariah tidak mempunyai bidang kuasa ini, maka mahkamah tidak boleh membuat sebarang keputusan terhadap mana-mana perbicaraan. Secara amalannya dalam apa-apa permohonan atau tuntutan yang hendak difailkan oleh mana-mana pihak yang berkepentingan, permohonan atau tuntutan hendaklah

⁸ *ibid.* Mohd Nadzri Abd Rahman. Hlm. 7.

difailkan di mahkamah, tempat pemohon atau plaintif bermastautin, atau bermukim.

Merujuk seksyen 4 EUUKI (Kedah Darul Aman) 2008 peruntukan enakmen ini terpakai bagi semua orang Islam yang bermukim di negeri Kedah Darul Aman atau yang bermastautin di negeri Kedah Darul Aman tetapi tinggal di luar negeri.⁹

Dalam pemakaian istilah pihak yang bertikai dan yang berkepentingan pula, pihak yang membuat tuntutan disebut sebagai plaintif manakala pihak yang tuntutan dibuat terhadapnya dipanggil sebagai defendan bagi kes yang dimulakan dengan saman. Sebaliknya, bagi kes yang dimulakan dengan notis permohonan, pihak yang menuntut dipanggil sebagai pemohon manakala pihak yang dituntut disebut sebagai responden. Dari segi keupayaan dalam sesuatu tindakan mahkamah, seseorang yang berkeupayaan boleh menuntut atau dituntut atas kapasiti dirinya sendiri tanpa melalui penjaga, manakala orang yang tidak berkeupayaan hanya boleh menuntut dan dituntut melalui penjaga *ad-litemnya*.¹⁰

Seterusnya bagi individu atau setiap pihak yang berkepentingan yang berhasrat untuk membuat tuntutan hendaklah membuat pengaduan dan pemfailan kes di mahkamah syariah dengan mengikut panduan dan tatacara yang telah ditetapkan. Prosiding mal ini boleh dimulakan melalui dua cara, iaitu melalui saman dan permohonan.¹¹ Setiap kes yang diadu kepada mahkamah syariah hendaklah difailkan dengan pembayaran fi yang telah ditetapkan. Proses pengaduan dan pemfailan melibatkan pliding atau surat guaman yang dikemukakan kepada mahkamah berserta dengan dokumen sokongan. Bagi prosiding mal yang dimulakan dengan saman, suatu pernyataan tuntutan yang ditandatangani oleh plaintif atau wakilnya, iaitu peguam syarie hendaklah dikemukakan sewaktu pendaftaran kes di mahkamah syariah yang berbidang kuasa. Merujuk seksyen 63 ETMMS (Kedah Darul Aman) 2014, pernyataan tuntutan hendaklah mengandungi perkara berikut:

- (a) Suatu pernyataan yang ringkas lagi padat, dalam perenggan-perenggan yang bernombor tentang fakta-fakta yang dijadikan sandaran oleh plaintif dan menunjukkan kuasa tindakannya, termasuk butir-butir mengenai apa-apa sifat khas yang diatasnya

⁹ Seksyen 4, EUUKI (Kedah Darul Aman) 2008.

¹⁰ Seksyen 24, EUUKI (Kedah Darul Aman) 2008.

¹¹ Mohd Radzuan Ibrahim. 2006. Munakahat: Undang-undang dan Prosedur. DRI Publishing House. Hlm. 224.

- Plaintif mendakwa, jika ada;
- (b) Butir-butir tuntutan yang mencukupi;
 - (c) Suatu pernyataan tuntutan tentang *relief* yang dituntut; dan
 - (d) Butir-butir mengenai apa-apa permohonan lain.¹²

Bagi prosiding mal yang dimulakan dengan permohonan seksyen 13 ETMMS (Kedah Darul Aman) 2014, telah ditetapkan bagi setiap permohonan hendaklah disokong dengan affidavit sumpah, dinyatakan dengan sepenuhnya jenis perintah yang dipohon dan mengandungi fakta terperinci untuk menyokong sesuatu permohonan di mahkamah syariah yang berbidang kuasa.¹³

Penyampaian Saman

Amalan penyampaian saman dan notis permohonan dalam kes pertikaian yang difailkan di mahkamah syariah hendaklah disediakan sebanyak tiga salinan untuk diserahkan kepada defendan dan mahkamah serta salinan tambahan hendaklah dikemukakan bagi setiap defendan tambahan. Seterusnya bagi tempoh masa penyampaian saman, setiap saman adalah sah dan perlu diserahkan dalam tempoh dua belas bulan dari tarikh pengeluarannya seperti yang telah diperuntukkan di bawah seksyen 11 ETMMS (Kedah Darul Aman) 2014.¹⁴ Penyampaian saman secara amalannya terdapat dalam dua keadaan, iaitu penyampaian dalam bidang kuasa dan penyampaian di luar bidang kuasa. Penyampaian dalam bidang kuasa merujuk keadaan defendan, sama ada berada dalam negeri yang sama dengan plaintif atau tidak ketika plaintif memfailkan sesuatu kes di mahkamah syariah.

Penyampaian Saman Ke Diri (dalam Bidang kuasa)

Penyampaian saman ini bermaksud menyerahkan saman atau dokumen kepada orang yang namanya tertera dalam saman tanpa melalui wakil.¹⁵ Penyampaian saman ke diri akan diserahkan oleh pegawai mahkamah atau pihak-pihak lain ke alamat defendan yang berada dalam kawasan mahkamah yang berbidang kuasa. Sekiranya penyampaian saman dibuat melalui peguam syarie, wakalah pelantikan peguam syarie perlulah

¹² Seksyen 63, ETMMS (Kedah Darul Aman) 2014.

¹³ Seksyen 13, ETMMS (Kedah Darul Aman) 2014.

¹⁴ Seksyen 11 ETMMS (Kedah Darul Aman) 2014.

¹⁵ *ibid.* Mohd Nadzri Abd Rahman. Hlm. 41.

difailkan terlebih dahulu mengikut tatacara yang ditetapkan seperti yang diperuntukkan di bawah seksyen 43 ETMMS (Kedah Darul Aman) 2014. Alamat peguam syarie akan menjadi alamat bagi penyampaian semua dokumen berkaitan kes tersebut.¹⁶ Merujuk kes *Khairul Bin Bahari lwn Norazian Binti Saidin*¹⁷ dalam kes tuntutan hadanah anak. Hakim bicara telah memutuskan hak lawatan diberikan kepada responden tanpa kehadiran perayu. Perayu telah berhujah bahawa penyampaian saman atau notis telah tidak dibuat dengan sempurna kerana perayu tidak mengetahui tarikh perbicaraan dan tidak pula disampaikan kepada peguam perayu walaupun perayu telah melantik peguam syarie secara sah seperti yang diarahkan oleh mahkamah sebelumnya. Mahkamah Rayuan memutuskan keputusan Mahkamah Tinggi Syariah adalah tidak sah dan mengarahkan kes tersebut dibicarakan semula kerana penyampaian saman tidak sempurna dan tidak diserahkan sama ada ke diri atau kepada peguam syarie perayu selain alamat lengkap telahpun diberikan.

Bagi penyampaian saman dalam kes khas, penyampaian kepada seseorang yang tidak berkeupayaan hendaklah dibuat oleh penjaga *ad litem* atau kepada orang yang telah dilantik untuk menerima dokumen bagi pihaknya.¹⁸ Bagi seorang banduan yang berada di pusat tahanan atau penjara, penyampaian hendaklah dibuat kepada pegawai yang menjaga penjara itu dan seterusnya penyampaian kepada mana-mana anggota tentera hendaklah dibuat kepada pegawai pemerintah atau adjutan seperti yang telah diperuntukkan di bawah seksyen 47 ETMMS (Kedah Darul Aman) 2014 bagi kes-kes khas.¹⁹

Seterusnya bagi melengkapkan tatacara serahan saman, penyampaian saman kepada pihak kena tuntutan atau responden hendaklah difailkan bukti penyampaian menurut seksyen 49 ETMMS (Kedah Darul Aman) 2014. Bukti penyampaian adalah penting bagi memastikan pihak-pihak atau wakilnya telah menerima saman dan tuntutan yang difailkan. Sekiranya berlaku kecacatan dalam proses penyampaian, maka hal ini akan memberi ruang kepada sesetengah pihak untuk mengelakkan diri daripada proses keadilan atau gagal menghadirkan diri pada tarikh sebutan kali pertama.

¹⁶ Seksyen 43 ETMMS (Kedah Darul Aman) 2014.

¹⁷ *Khairul bin Bahari lwn Norazian binti Saidin*. Rayuan Mal No. 14500-001-002-2001 Wilayah Persekutuan Kuala Lumpur (Kes tidak dilaporkan).

¹⁸ *ibid.* Mohd Nadzri Abd Rahman. Hlm. 90.

¹⁹ Seksyen 47 ETMMS (Kedah Darul Aman) 2014.

Perincian menurut seksyen 49 adalah seperti yang berikut: ²⁰

- (1) Penyampaian saman atau dokumen lain boleh, melainkan jika Mahkamah memerintahkan selainnya, dibuktikan melalui affidavit orang yang melaksanakan penyampaian itu dan, jika penyampaian itu adalah ke diri dan orang yang kepadanya saman atau dokumen lain itu hendak disampaikan tidak dikenalnya sendiri melalui affidavit orang yang mengecamkan orang yang kepadanya saman atau dokumen itu hendak disampaikan.
- (2) Orang yang kepadanya saman atau dokumen itu disampaikan hendaklah menandatangani suatu pengakuteraan penyampaian, tetapi keengganan atau ketidakupayaannya menandatangani sedemikian tidaklah akan menjejaskan kesahan penyampaian itu.

Melalui perincian dalam seksyen ini, undang-undang memperuntukkan sesuatu penyampaian itu boleh dibuktikan dengan affidavit orang yang melaksanakan penyampaian atau orang yang mengecam pihak yang kepadanya saman itu hendak disampaikan sekiranya penyampai tidak mengenali pihak tersebut. Pihak yang menerima saman perlulah menandatangani suatu pengakuteraan penyampaian sebagai bukti penerimaan. Walau bagaimanapun, keengganan pihak ini untuk menerima dan menurunkan tandatangannya sebagai bukti penerimaan tidak memberikan kesan kepada kesahan penyampaian selagi sesuatu saman telah ditinggalkan berhampiran dengannya dan perhatiannya telah diarahkan kepada dokumen tersebut. Hal ini demikian kerana mahkamah akan menilai akuan pihak yang menyerahsampaikan dokumen saman dalam affidavit, dan penyampaian yang diikrarkan dan difailkan setelah serahan saman telah berlaku. Sekiranya pihak defendan masih tidak menghadirkan diri pada hari yang ditetapkan tanpa sebab-sebab yang munasabah sedangkan bukti penyampaian ke diri telah sempurna, mahkamah diberikan kuasa untuk mengeluarkan waran tangkap sekiranya dipohon oleh pihak menuntut atau peguam syarie yang mewakilinya.

Selain serahan saman secara ke diri, notis saman juga boleh diserahkan secara penyampaian ganti. Penyampaian saman secara ganti boleh dibuat apabila penyampaian secara ke diri tidak dapat dilaksanakan atas beberapa faktor antaranya termasuklah alamat yang diberikan tidak lengkap dan terlalu umum, defendan telah berpindah dari alamat asal, defendan telah pulang ke negara asal (bagi kes defendan bukan warganegara). Merujuk

²⁰ Seksyen 49 ETMMS (Kedah Darul Aman) 2014.

kepada kes *Tuminah lwn Arifin*,²¹ plaintif memfailkan tuntutan cerai taklik kerana telah ditinggalkan oleh suaminya. Penyampaian ke diri tidak dapat dilakukan kerana tempat tinggal suami tidak diketahui. Saman telah diserahkan melalui penyampaian ganti dengan cara notis berkenaan dengan tuntutan diletakkan di semua pejabat kadi di negeri Johor dan diiklankan dalam akhbar.

Penyampaian secara ganti ini hendaklah disampaikan dengan menampalkan satu salinan saman pada papan kenyataan mahkamah yang berbidang kuasa dan juga di suatu tempat yang mudah dilihat ataupun di tempat terakhir diketahui defendan tinggal. Selain itu, mahkamah juga boleh membuat perintah supaya penyampaian saman secara ganti ini dibuat melalui iklan dalam mana-mana akhbar tempatan seperti yang difikirkan patut oleh mahkamah. Menurut seksyen 48(3) 47 ETMMS (Kedah Darul Aman) 2014, penyampaian saman secara ganti ini hendaklah mempunyai kesan yang sama seperti penyampaian ke diri.²²

Penyampaian Notis *Sulh*

Menurut Kaedah 6 Kaedah-kaedah Tatacara Mal Mahkamah Syariah (KTMMMS)(*Sulh*) (Kedah Darul Aman) 2018 menjelaskan permulaan bagi proses Majlis *Sulh* di mahkamah syariah, iaitu selepas pendaftar menerima saman atau permohonan bagi apa-apa kuasa tindakan, pendaftar hendaklah dengan seberapa segera yang boleh dilaksanakan menetapkan tarikh bagi pihak-pihak menghadiri Majlis *Sulh*.²³ Penetapan tarikh untuk menghadiri Majlis *Sulh* hendaklah disampaikan melalui notis *sulh*. Bagi pihak pegawai *sulh* yang bertindak sebagai pengerusi dalam Majlis *Sulh*, seseorang pegawai itu hendaklah menyelesaikan *sulh* antara pihak-pihak dalam tempoh sembilan puluh (90) hari dari tarikh pendaftaran *sulh* dan mana-mana pihak boleh memohon kepada mahkamah untuk melanjutkan tempoh *sulh* apabila tamat tempoh sembilan puluh (90) hari seperti yang telah dinyatakan dalam Kaedah 8. Dapatan penulis di Mahkamah Rendah Syariah Negeri Kedah Darul Aman mendapati kes-kes yang telah melalui proses *sulh* telah dapat diselesaikan dalam tempoh yang ditetapkan seperti yang dinyatakan dalam Kaedah.

²¹ *Tuminah lwn Arifin* [1983] 4 JH 84.

²² Seksyen 48(3) 47 ETMMS (Kedah Darul Aman) 2014

²³ Kaedah 6 Kaedah-kaedah Tatacara Mal Mahkamah Syariah (KTMMMS)(*Sulh*)(Kedah Darul Aman) 2018.

Oleh yang demikian pematuhan terhadap pelaksanaan Majlis *Sulh* adalah sepenuhnya mengikut kaedah yang telah ditetapkan. Pelaksanaan Majlis Sulh sepanjang tempoh PKP bagi tahun 2020 di negeri Kedah Darul Aman khususnya, notis tangguhan kes dikeluarkan oleh mahkamah sekiranya diminta oleh pihak-pihak atau melalui wakilnya, iaitu peguam syarie. Penangguhan ini adalah disebabkan oleh beberapa faktor antaranya termasuklah, pihak-pihak berada di zon merah atau salah satu pihak berada di zon merah, pihak-pihak atau satu pihak berada di luar negeri dan pihak defendan berada di dalam tahanan sama ada tahanan di Jabatan Penjara Malaysia atau Pusat Pemulihan Penagihan Narkotik (PUSPEN).²⁴ Bagi kes di daerah yang kurang bergejala (zon hijau), pelaksanaan Majlis *Sulh* berlangsung seperti yang telah dijadualkan dengan mengikut garis panduan yang ditetapkan oleh Majlis Keselamatan Negara (MKN) dan Kementerian Kesihatan Malaysia (KKM).

MAJLIS SULH

Dari segi bahasa, sulh berasal daripada perkataan Arab, iaitu *al-Sulh*. *Sulh* merupakan kata nama yang berasal daripada kata kerja *salaha*, iaitu saling berdamai atau memutuskan pertikaian. Dari segi istilah syarak pula, *sulh* ditakrifkan sebagai akad yang menyelesaikan pertikaian. Istilah yang lain bagi *sulh* ialah perjanjian selepas berlakunya pertikaian untuk menamatkan perbalahan secara sukarela atau saling reda-meredai.²⁵ *Sulh* merupakan akad untuk menyelesaikan pertikaian dengan kerelaan dan menjadi sah melalui adanya ijab dan qabul.²⁶ Pelaksanaan *sulh* dalam hal menyelesaikan tuntutan sama ada sebelum atau selepas berlakunya perceraian dapat memberikan penyelesaian pertikaian alternatif kepada pihak-pihak yang membuat tuntutan di mahkamah syariah. Pendekatan *sulh* merupakan jalan penyelesaian alternatif bagi mengatasi kerumitan dalam proses perbicaraan di mahkamah. Mekanisme Majlis *Sulh* ini dapat meringankan tekanan emosi, mengurangkan kos dan masa pihak-pihak berbanding dengan perbicaraan kes dalam mahkamah terbuka.²⁷

²⁴ Temu bual pengkaji bersama Tuan Syeikh Mohd Faizal Mahayadin. Pendaftar Mahkamah Tinggi Syariah di Jabatan Kehakiman Syariah Negeri Kedah Darul Aman pada Januari 2021.

²⁵ Raihanah Azahari. (2008). *Sulh dalam kes kekeluargaan Islam*. Penerbit Universiti Malaya. Hlm. 32.

²⁶ Zaini Nasohah. (2018). *Pentadbiran undang-undang Islam di Malaysia*. Percetakan ke-2. Penerbit UKM. Hlm. 206.

²⁷ Adzidah *et al.* (2016). *Pengenalan dan keberkesanan Sulh di mahkamah syariah*. Penerbit USIM. Hlm. 11.

Penyelesaian pertikaian secara perdamaian sama ada melalui Majlis *Sulh* atau hakam sangat digalakkan dalam Islam. Konsep penyelesaian secara alternatif ini dapat menghilangkan perasaan dendam antara pihak-pihak yang bertikai dan mendorong mereka menjalani fasa kehidupan yang baharu dengan lebih baik. Keadaan ini disebabkan Majlis *Sulh* yang dipimpin oleh pegawai *sulh* hanya memberikan tumpuan pada isu utama sesuatu pertikaian. Hal ini amat berbeza sekiranya proses pertikaian kes melalui perbicaraan yang mengemukakan keterangan pihak-pihak dan saksi-saksi di mahkamah secara terbuka. Majlis *Sulh* menutup segala kekhilafan yang dilakukan oleh pihak-pihak kepada orang awam sepanjang tempoh perkahwinan kerana sifat Majlis *Sulh* itu sendiri yang berbentuk perbincangan secara tertutup seperti yang diperuntukkan di bawah Keadah 9 (KTMMMS)(*Sulh*) (Kedah Darul Aman) 2018.²⁸ Oleh yang demikian, penyelesaian kes berkaitan dengan kekeluargaan secara *sulh* memuaskankan hati pihak-pihak yang bertikai dan kaedah lebih mudah untuk dikuatkuasakan.²⁹

Bagi kes yang perlu melalui Majlis *Sulh*, Arahan Amalan Jabatan Kehakiman Syariah Malaysia No. 1 Tahun 2010 telah menyenaraikan kes tertentu yang dimulakan dengan pliding saman dan penyata tuntutan akan melalui Majlis *Sulh* pada peringkat awal tuntutan. Senarai kes adalah seperti Jadual 1 yang menyenaraikan kes yang melalui Majlis *Sulh*³⁰:

Jadual 1 Senarai kes yang melalui Majlis *Sulh*.

Kod	Jenis Kes Majlis <i>Sulh</i>	Saman
009	Tuntutan ganti rugi pertunangan	/
016	Tuntutan muta'ah	/
017	Tuntutan harta sepencarian	/
018	Tuntutan nafkah isteri	/
019	Tuntutan nafkah kepada pihak tak upaya	/
020	Tuntutan cagaran nafkah	/
021	Tuntutan nafkah idah	/

²⁸ Keadah 9 (KTMMMS) (*Sulh*) (Kedah Darul Aman) 2018.

²⁹ Nora Abdul Hak. (2007). *Sulh dan Hakam dalam Penyelesaian Kes Keluarga*. Najibah Mohd Zin et al. (Eds.), *Undang-undang keluarga (Islam). Siri perkembangan undang-undang di Malaysia*. Jilid 14. Dewan Bahasa dan Pustaka. Hlm. 66-67.

³⁰ Arahan Amalan Jabatan Kehakiman Syariah Malaysia No.1 Tahun 2010.

Kod	Jenis Kes Majlis <i>Sulh</i>	Saman
022	Tuntutan mengubah perintah nafkah	/
023	Tuntutan tunggakan nafkah	/
024	Tuntutan nafkah anak	/
025	Tuntutan mengubah perintah hak jagaan anak/nafkah anak	/
026	Tuntutan mengubah perjanjian hak jagaan anak/nafkah anak	/
028	Tuntutan hadanah	/
049	Tuntutan ganti rugi perkahwinan	/
059	Tuntutan hak tempat tinggal	/

Majlis *Sulh* merupakan mekanisme yang diperkenalkan oleh mahkamah syariah dengan tujuan untuk menyelesaikan kes yang telah difailkan tanpa perlu melalui proses perbicaraan.³¹ Pada umumnya setiap kes yang difailkan di mahkamah kecuali bagi kes perceraian akan dirujuk kepada majlis ini. Majlis *Sulh* ini dikendalikan oleh seorang pegawai mahkamah yang dilantik sebagai pegawai *sulh*. Pegawai *sulh* yang dipertanggungjawabkan untuk mengendalikan Majlis *Sulh* bertindak sebagai pengantara kepada pihak-pihak yang bertikai. Selain itu kaedah *sulh* telah digubal antara negeri-negeri, dan Manual Kerja *Sulh* telah disediakan dan diedarkan oleh Jabatan Kehakiman Syariah Malaysia kepada mahkamah syariah di seluruh Malaysia sebagai garis panduan untuk pegawai berhubung dengan tatacara pengendalian proses *sulh*. Dari segi sumber kuasa, peruntukan prosiding *sulh* di negeri-negeri adalah selaras mengikut seksyen 99 enakmen negeri-negeri seperti berikut:

Pihak-pihak dalam apa-apa prosiding boleh, pada mana-mana peringkat prosiding itu, mengadakan *sulh* bagi menyelesaikan pertikaian mereka mengikut apa-apa kaedah sebagaimana yang ditetapkan atau, jika tiada kaedah sedemikian, mengikut Hukum Syarak.³²

³¹ Sa'odah Ahmad. (2015). *Sulh: An alternative dispute resolution and amicable settlement of family dispute*. *UMRAN Journal of Muslim Affairs*, 1(1), 13.

³² Seksyen 99, Enakmen Tatacara Mal Mahkamah Syariah (Kedah Darul Aman) 2014. Enakmen Tatacara Mal Mahkamah Syariah (Perlis) 2006. Enakmen Tatacara Mal Mahkamah Syariah

Dalam usaha menyelesaikan pertikaian secara adil, mahkamah hendaklah berusaha menggalakkan pihak-pihak yang bertikai supaya berdamai. Penyelesaian secara berdamai dapat menghentikan perselisihan dan pertelagahan serta mengukuhkan perhubungan. Oleh itu, Islam menggalakkan agar pihak-pihak yang bertikai dapat menyelesaikan masalah mereka melalui beberapa cara termasuklah secara *sulh* dan hakam.³³ Amalan *sulh* dan tahkim yang dilaksanakan adalah sesuai dengan ajaran Islam dan diakui sebagai antara kaedah dalam penyelesaian pertikaian.³⁴ Tuntutan melaksanakan *sulh* telah dinyatakan dalam al-Quran *Surah al-Hujurat*, ayat 9 yang bermaksud:

“Dan jika dua puak dari orang-orang yang beriman berperang maka damaikanlah di antara keduanya.”³⁵

Antara prinsip asas *sulh* ialah seseorang tidak dipaksa mencapai persetujuan dan keputusan dicapai melalui keputusan bersama.³⁶ Sebaliknya, peranan yang dimainkan oleh pegawai *sulh* adalah untuk memimpin, membantu dan membina kaedah untuk berkomunikasi dengan lebih berkesan. Pihak-pihak bebas untuk berbincang dalam suasana yang tidak formal tanpa terikat dengan kaedah perbincaraan yang formal. Kehadiran pegawai *sulh* adalah sebagai perantara yang mengawal perbincangan, menggalakkan komunikasi dan memastikan pihak berkepentingan mengenal pasti masalah sebenar yang menjadi pertikaian sehinggalah persetujuan dicapai.³⁷ Merujuk Kaedah 11 (KTMMMS)(*Sulh*) (Kedah Darul

(Pulau Pinang) 2004. Enakmen Tatacara Mal Mahkamah Syariah (Perak) 2004. Enakmen Tatacara Mal Syariah Mahkamah (Selangor) 2003. Akta Tatacara Mal Mahkamah Syariah (Wilayah Persekutuan) 1998. Enakmen Tatacara Mal Mahkamah Negeri Syariah (Negeri Sembilan) 2003. Enakmen Tatacara Mal Mahkamah Syariah (Melaka) 2002. Enakmen Tatacara Mal Mahkamah Syariah (Pahang) 2002. Enakmen Tatacara Mal Mahkamah Syariah (Kelantan) 2002. Enakmen Tatacara Mal Mahkamah Syariah (Terengganu) 2001. Enakmen Tatacara Mal Mahkamah Syariah (Sabah) 2004. Ordinan Tatacara Mal Syariah (Sarawak) 2001. Fasal 99, Enakmen Tatacara Mal Mahkamah Syariah (Johor) 2003.

³³ Sheikh Ghazali Abdul Rahman. (1999). *Sulh* dan hakam dalam undang-undang keluarga Islam. Abdul Monir Yaacob (Ed.), *Undang-undang keluarga dan wanita Islam di negara-negara ASEAN*. IKIM. Kuala Lumpur. Hlm. 151.

³⁴ Muhammad Rafiqul Hogue & Muhammad Mustaqim Mohd Zarif. (2020). The paradoxical use of the term *sulh*: An analytical study from Quranic perspective. *Journal of Ma'alim al-Quran wa al-Sunnah*, 16(1), 4.

³⁵ Al-Quran. *Surah al-Hujurat*. 9.

³⁶ *ibid.* Adzidah *et al.* 2016. Hlm. 67.

³⁷ *ibid.* Temu bual pengkaji bersama Tuan Syeikh Mohd Faizal Mahayadin.

Aman) 2018 dalam perkara Perjanjian Penyelesaian menyatakan sekiranya pihak-pihak secara sukarela bersetuju untuk menyelesaikan pertikaian, maka pegawai *sulh* hendaklah menyediakan perjanjian penyelesaian seperti terma-terma berikut:

- (a) Semua tuntutan dalam pertikaian itu, pegawai *sulh* hendaklah menyediakan draf perjanjian penyelesaian yang mengandungi semua tuntutan dalam pertikaian itu;
- (b) Sebahagian tuntutan dalam pertikaian itu dan menggugurkan tuntutan lain, pegawai *sulh* hendaklah menyediakan draf perjanjian penyelesaian yang mengandungi perkara yang dipersetujui sahaja; atau
- (c) Sebahagian tuntutan dalam pertikaian itu dan masih terdapat tuntutan lain dalam pertikaian itu:
 - (i) Pegawai *sulh* hendaklah menyediakan draf perjanjian penyelesaian yang mengandungi perkara yang dipersetujui sahaja; dan
 - (ii) Berkenaan dengan tuntutan yang masih dalam pertikaian, jika masa untuk *sulh* telah tamat atau jika ia masih dalam tempoh masa sembilan puluh (90) hari dan pihak-pihak enggan untuk meneruskan *sulh*, pegawai *sulh* hendaklah merujuk perkara itu kepada Pendaftar untuk perbicaraan di Mahkamah.³⁸

Dalam konteks ini, sekiranya kedua-dua pihak telah mencapai persetujuan untuk menyelesaikan tindakan sama ada seluruhnya atau sebahagian, pegawai *sulh* sebagai pengerusi hendaklah menyediakan draf perjanjian persetujuan terhadap perkara-perkara yang dipersetujui dan mengemukakan kepada pihak-pihak untuk disahkan seterusnya ditandatangani. Penyediaan draf perjanjian sehinggalah ditandatangani sebaik-baiknya dilaksanakan pada hari yang sama ketika persetujuan dicapai agar dapat mempermudah urusan mahkamah dan pihak terlibat pada masa akan datang. Dalam keadaan yang lain, pengerusi Majlis *Sulh* boleh membenarkan mana-mana pihak merujuk peguam syarie yang telah dilantik dengan sesalinan draf perjanjian penyelesaian diserahkan kepadanya untuk mendapatkan pandangan sebelum ditandatangani. Malah dalam keadaan tertentu, pengerusi boleh membenarkan peguam syarie untuk mendraf terma perjanjian sekiranya diminta, dan jika tiada bantahan daripada pihak yang lain.

³⁸ Kaedah 11 (KTMMMS) (Sulh) (Kedah Darul Aman) 2018.

Perjanjian yang telah dipersetujui dalam Majlis *Sulh* masih boleh dipinda draf perjanjian sekiranya masih belum ditandatangani, namun adalah dinasihatkan supaya tidak melakukannya atas pengaruh pihak ketiga. Dalam keadaan ini, peguam syarie turut berperanan untuk menasihati anak guam supaya menerima penyelesaian secara *sulh* sekiranya terma persetujuan tidak mendatangkan kemudharatan atau tiada unsur ketidakadilan kepada anak guam, dan bukannya mempengaruhi anak guam untuk memohon kes dibicarakan dalam mahkamah terbuka untuk mendapatkan keuntungan material daripada proses berbicaraan.³⁹ Pada akhir Majlis *Sulh*, perjanjian penyelesaian yang telah ditandatangani akan disahkan di hadapan hakim untuk dijadikan sebagai perintah penghakiman berasaskan persetujuan yang telah dicapai secara bersama.⁴⁰

ANALISIS KES MAJLIS *SULH* DALAM TEMPOH PERINTAH KAWALAN PERGERAKAN (PKP) 2020

Tarikh Perintah Kawalan Pergerakan (PKP) telah berkuat kuasa bermula pada 18 Mac 2020 yang lalu dan tertakluk pada apa-apa tarikh lanjutan yang diumumkan oleh kerajaan termasuk Perintah Kawalan Pergerakan Diperketatkan (PKPD). Lanjutan daripada tindakan tersebut, langkah-langkah susulan telah diambil bagi menyelaras dan memperincikan pelaksanaan PKP di seluruh negara.⁴¹ Sepanjang tarikh pengumuman PKP, mahkamah syariah di seluruh Malaysia tidak beroperasi dan pengecualian diberikan untuk pendaftaran kes baharu bagi kategori terdapat keperluan mendesak dengan keizinan daripada mahkamah syariah di negeri yang berbidang kuasa dan kes-kes yang tertakluk pada had masa di bawah peruntukan undang-undang yang berkuat kuasa.⁴² Sementara untuk status kes yang telah ditetapkan tarikh sebutan atau perbicaraan dalam jangka waktu pelaksanaan PKP, semua kes mal, jenayah, faraid, *sulh* dan Bahagian Sokongan Keluarga (BSK) yang tarikh sebutan atau perbicaraan telah ditetapkan atau kes perundingan Majlis *Sulh* atau BSK dalam tempoh tersebut telah ditangguhkan.

³⁹ *ibid.* Raihanah Azahari. 2008. Hlm. 154.

⁴⁰ Zaini Nasohah. (2018). *Pentadbiran undang-undang Islam di Malaysia*. Cetakan ke-2. Penerbit UKM. Hlm. 214.

⁴¹ Laporan Majlis Keselamatan Negara. Diakses pada 29 Januari 2021 daripada <https://www.pmo.gov.my/2020/03/kenyataan-media-mkn-18-mac-2020/>

⁴² Laporan Berita Harian. 2020. Diakses pada 29 Januari 2021. daripada <https://www.bharian.com.my/berita/nasional/2020/03/669016/pkp-urusan-mahkamah-syariah-dilaksana-dalam-talian>

Jadual 2 Fasa pelaksanaan PKP sepanjang tahun 2020.

PKP 1	18 Mac - 31 Mac 2020
PKP 2	1 April - 14 April 2020
PKP 3	15 April - 28 April 2020
PKP 4	29 April - 12 Mei 2020
PKP-B	13 Mei - 9 Jun 2020
PKP-P	10 Jun - 31 Ogos 2020
PKP-P	1 September - 31 Disember 2020

(Sumber: Laporan Majlis Keselamatan Negara, 2020)

Perincian tentang tempoh PKP termasuk Perintah Kawalan Diperketatkan (PKPD), Perintah Kawalan Pergerakan Bersyarat (PKPB), dan Perintah Kawalan Pergerakan Pemulihan (PKPP) adalah seperti yang dalam Jadual 2.

Tempoh pelaksanaan PKP sepanjang tahun 2020 merupakan langkah kerajaan untuk membendung pandemik COVID-19 dan setiap orang tertakluk pada peraturan yang ketat seperti larangan untuk keluar daerah dan negeri melainkan setelah mendapat kebenaran daripada pihak Polis DiRaja Malaysia (PDRM). Peraturan yang diperkenalkan oleh kerajaan ini secara tidak langsung menyebabkan operasi seluruh jabatan kerajaan dan swasta tidak dapat berfungsi seperti lazimnya termasuklah Jabatan Kehakiman Syariah Negeri-negeri. Oleh itu, penulisan ini menganalisis impak pelaksanaan PKP terhadap perjalanan Majlis *Sulh* khususnya di mahkamah rendah syariah di negeri Kedah Darul Aman.⁴³

Menurut data daripada Jabatan Kehakiman Syariah Negeri Kedah Darul Aman, keseluruhan pendaftaran kes *sulh* sepanjang tempoh tiga tahun dari tahun 2018-2020 adalah sebanyak 964 kes. Daripada keseluruhan kes yang didaftarkan sebanyak 391 telah berjaya mencapai persetujuan pertikaian melalui prosiding Majlis *Sulh*. Perbezaan ketara jumlah pendaftaran keseluruhan kes sebelum tahun 2020 disebabkan perkiraan pendaftaran disumbangkan oleh pengurusan kes yang melibatkan mahkamah tinggi syariah khususnya dalam tuntutan melibatkan hak penjagaan anak dan tuntutan terhadap harta sepencarian. Dari sudut kejayaan sesuatu kes dalam majlis, kehadiran pihak-pihak dalam Majlis *Sulh* merupakan faktor utama

⁴³ Temu bual pengkaji bersama Puan Nurul Yaqen Salleh. Ketua Unit *Sulh* di Jabatan Kehakiman Syariah Negeri Kedah Darul Aman pada Januari 2021.

Jadual 3 Statistik kes *sulh* tahun 2018 - 2020.

Tahun	Daftar	Berjaya	Gagal	Tidak Hadir	Selesai	Dalam Prosiding
2018	576	223	65	229	517	59
2019	266	121	28	107	256	10
2020	122	47	24	22	93	29
JUMLAH	964	391	117	358	866	98

(Sumber: Jabatan Kehakiman Syariah Negeri Kedah Darul Aman, 2020)

kejayaan sesuatu perjanjian persetujuan dapat dicapai. Turut menyumbang kepada kejayaan pelaksanaannya ialah peranan pegawai *sulh* dalam hal menguruskan jadual pertemuan *sulh* dan mengawal emosi pihak-pihak yang terlibat dalam sesuatu pertikaian.

Seterusnya daripada sejumlah data yang diterima bagi kes yang melibatkan Majlis *Sulh* di mahkamah rendah syariah, dapat dianalisis bahawa impak pelaksanaan PKP pada tahun 2020 akibat pandemik COVID-19 turut memberikan kesan kepada perjalanan Majlis *Sulh*. Berbanding tahun 2018 dan 2019 dari segi pengurusan jadual pertemuan *sulh*, tahun 2020 memerlukan pihak mahkamah menyusun, menanggung dan memanjangkan tempoh pertemuan antara pegawai *sulh* dan pihak-pihak yang bertikai disebabkan sebahagian pihak-pihak tidak dapat menghadiri diri pada pertemuan kali pertama. Antara faktor ketidakhadiran pihak pemohon dan responden termasuklah larangan rentas negeri kepada yang dikeluarkan oleh pihak kerajaan, faktor kawasan berada di zon PKPD, salah seorang pihak merupakan petugas barisan hadapan (*frontliner*) dan pihak-pihak ingin mendapatkan nasihat daripada peguam sebelum bersetuju atas terma perjanjian dalam Majlis *Sulh*.

Secara lazimnya sama ada melibatkan tempoh PKP atau pemakaian amalan prosedur mahkamah syariah, tempoh pertemuan dalam Majlis *Sulh* boleh dipanjangkan mengikut budi bicara pegawai *sulh* yang mempengerusikan Majlis *Sulh*, permohonan pihak-pihak sama ada pihak pemohon atau responden dengan memaklumkan kepada mahkamah alasan ketidakhadiran pada pertemuan kali pertama, permohonan daripada pihak peguam bahawa terma persetujuan masih pada peringkat perbincangan dan faktor-faktor yang telah dinyatakan, iaitu responden berada dalam tempoh tahanan.⁴⁴ Namun begitu, faktor-faktor ini hendaklah selari

⁴⁴ *ibid*, Temu bual pengkaji bersama Puan Nurul Yaqen Salleh.

dengan peruntukan dalam Kaedah 7 (KTMMS) (*Sulh*) (Kedah Darul Aman) 2018 yang menyatakan Pegawai *Sulh* hendaklah menyelesaikan proses *sulh* antara pihak-pihak dalam tempoh sembilan puluh (90) hari dari tarikh pendaftaran *sulh*.⁴⁵

Tafsiran “Pegawai *Sulh*” merujuk Kaedah 3 ialah mana-mana Pendaftar atau Pegawai Syariah yang dilantik oleh Ketua Hakim Syariah untuk mempengerusikan Majlis *Sulh*.⁴⁶ Pengerusi dalam majlis ini bertindak sebagai pemudah cara yang bertanggungjawab membantu pihak-pihak yang berunding mencapai penyelesaian dalam perkara yang dipertikaikan. Hal ini bermaksud bahawa penyelesaian pertikaian dilakukan adalah secara sukarela berdasarkan persetujuan pihak-pihak itu sendiri. Pegawai *Sulh* atau pengerusi tidak boleh memaksa mana-mana pihak untuk menerima penyelesaian itu.⁴⁷ Selanjutnya, sebagai pengerusi, pegawai *sulh* perlu peka terhadap setiap perbincangan supaya pihak-pihak tidak berasa kehadiran mereka ke mahkamah hanyalah untuk melengkapkan prosedur tuntutan di mahkamah syariah.⁴⁸ Selain itu, impak pelaksanaan PKP seluruh Negara turut memberikan kesan kepada pelaksanaan Majlis *Sulh*. Pegawai *Sulh* perlu menjadi lebih kreatif dan berinovasi seiring dengan suasana persekitaran pihak-pihak. Dapatan kajian di Mahkamah Rendah Syariah Negeri Kedah mendapati terdapat pihak-pihak menerima impak kesan daripada pelaksanaan PKP pada tahun 2020 antaranya penyusutan pendapatan dan pengurangan peluang pekerjaan.

Berdasarkan impak dan kesan ini, seseorang pegawai *sulh* yang peka perlu sentiasa menekankan kepada pihak-pihak tentang kelebihan Majlis *Sulh* khususnya ketika menghadapi pandemik COVID-19 dan situasi sukar yang lain. Penekanan tentang kelebihan proses *sulh* yang dapat menjimatkan masa dan kos perlu dititikberatkan pada setiap perbincangan pertikaian. Hal ini kerana Majlis *Sulh* yang bersifat rahsia dapat membantu menjimatkan kos kehadiran peguam ke mahkamah terhadap pihak-pihak. Kehadiran Majlis *Sulh* juga dapat mengurangkan perbelanjaan tambahan pengangkutan kerana kehadiran Majlis *Sulh* ini tidak seperti kehadiran untuk menghadiri perbincangan terbuka. Sekiranya kes-kes berjaya diselesaikan dan dapat diendorskan persetujuan pada hari yang sama dihadapan hakim, pihak-pihak telah berjaya mengurangkan

⁴⁵ Kaedah 7 (KTMMS) (*Sulh*) (Kedah Darul Aman) 2018.

⁴⁶ Kaedah 3 (KTMMS) (*Sulh*) (Kedah Darul Aman) 2018.

⁴⁷ *ibid.* Temu bual pengkaji bersama Tuan Syeikh Mohd Faizal Mahayadin.

⁴⁸ *ibid.* Temu bual pengkaji bersama Puan Nurul Yaqen Salleh.

kos-kos pengangkutan kerana kes berkenaan telah dikategorikan sebagai “selesai”. Majlis *Sulh* dapat membantu pihak-pihak dalam mengharungi tempoh PKP dan mengurangkan tekanan emosi selain dapat mempercepat kes tertunggak di mahkamah.

KESIMPULAN

Impak pandemik COVID-19 memerlukan mahkamah syariah seluruh Malaysia untuk mematuhi segala garis panduan keselamatan dan kesihatan yang ditetapkan oleh Majlis Keselamatan Negara (MKN) dan Kementerian Kesihatan Malaysia (KKM). Susulan pelaksanaan PKP yang lalu, mahkamah syariah seluruh Negara telah ditutup manakala segala urusan ditangguhkan atau dilaksanakan melalui dalam talian. Menurut Ketua Pengarah dan Ketua Hakim Syarie, Jabatan Kehakiman Syariah Malaysia (JKSM) sentiasa komited untuk memastikan pelaksanaan penyampaian perkhidmatan keadilan diteruskan dan operasi mahkamah syariah di seluruh negara digerakkan sesuai dengan garis panduan yang dikeluarkan. Sekiranya terdapat keperluan mendesak untuk pendaftaran kes baharu, pegawai yang diamanahkan bertanggungjawab memaklumkan terlebih dahulu kepada ketua pendaftar untuk tujuan persiapan dan persediaan oleh mahkamah dalam negeri yang berbidang kuasa.

Pelaksanaan garis panduan yang telah ditetapkan pada tempoh PKP dan penggunaan istilah “norma baharu” tidaklah mengubah peraturan dan format sesuatu tindakan pemfailan.⁴⁹ Hal ini kerana dalam sesuatu tindakan mal yang difailkan di mahkamah syariah telah ditentukan sesuatu pliding dan format untuk dikemukakan bagi seseorang plaintif atau pemohon. Pengemukakan sesuatu pliding mengikut format yang ditetapkan mestilah memenuhi inti pati setiap seksyen yang dirujuk bagi sesuatu tindakan pemfailan. Mahkamah boleh bertindak menolak atau enggan menerima atau boleh mengembalikan untuk dipinda mana-mana pliding yang tidak sesuai dengan kehendak seksyen yang dirujuk. Dari perspektif yang lain, prosedur dan garis panduan di mahkamah syariah memerlukan pengadaptasian norma baharu impak daripada pandemik COVID-19. Pemeraksanaan secara maksimum terhadap penggunaan pengurusan kes dalam talian hendaklah diperluas agar perkhidmatan keadilan sentiasa dititikberatkan sama ada dalam kes-kes yang perlu melalui Majlis *Sulh* atau sebaliknya sebagai alternatif kepada kehadiran fizikal di mahkamah syariah.

⁴⁹ Ruzita Ramli *et al.* (2020). Kebiasaan baharu (new normal) dalam pelaksanaan *sulh* kes hadhanah dan nafkah anak: Isu dan cabaran. *INSLA*, 3(1), 421.6

Namun begitu, dalam keadaan tertentu, terdapat beberapa aspek yang perlu diteliti supaya mekanisme penggunaan perkhidmatan dalam talian ini tidak disalahgunakan oleh pihak-pihak dan menyebabkan perkhidmatan keadilan di mahkamah syariah disalahgunakan. Kefahaman kepada etika dan tatacara perkhidmatan atas talian perlu dihebahkan kepada pihak-pihak supaya pelaksanaannya dapat bergerak dengan lancar dan sistematik. Hal ini untuk memastikan keadilan sentiasa menjadi keutamaan. Selain itu para peguam syarie yang bertindak sebagai penghubung atau pemudah cara antara pihak-pihak dan mahkamah syariah hendaklah memainkan peranan dengan memberikan kesedaran kepada anak guam untuk menyelesaikan pertikaian melalui proses perbincangan atau Majlis *Sulh* sama ada selama tempoh PKP mahupun setelah tamatnya tempoh berkenaan kerana faktor kewangan, tekanan emosi dan ketiadaan masa merupakan isu utama yang mengganggu kelancaran pengurusan dan perjalanan kes di mahkamah. Dengan kefahaman terhadap kelebihan penyelesaian kes melalui Majlis *Sulh* ini diharapkan dapat mengurangkan kes tertunggak yang telah didaftarkan di mahkamah syariah malah membantu pihak-pihak yang bertikai untuk memulakan kehidupan yang baharu sekali gus dapat mengelakkan unsur penganiayaan terhadap pemohon atau individu lain yang terkesan dengannya.

RUJUKAN

- Abdul Monir Yaacob. (2015). *Kehakiman Islam dan mahkamah syariah*. Penerbit Universiti Islam Malaysia.
- Abdul Walid Abu Hassan. (2016). *Hak-hak wanita menurut undang-undang keluarga Islam di Malaysia*. Penerbit Universiti Islam Malaysia.
- Adzidah *et al.* (2016). *Pengenalan dan keberkesanan sulh di mahkamah syariah*. Penerbit USIM.
- Akta Tatacara Mal Mahkamah Syariah (Wilayah-wilayah Persekutuan) 1998.
- Amin al Jarumi. (2006). *Prinsip-prinsip prosiding mahkamah dalam syariat Islam*. Penerbit UiTM.
- Arahan Amalan Jabatan Kehakiman Syariah Malaysia No.1 Tahun 2010.
- Enakmen Tatacara Mal Mahkamah Syariah (ETMMS) (Kedah Darul Aman) 2014.
- Enakmen Tatacara Mal Mahkamah Syariah (Johor) 2003.
- Enakmen Tatacara Mal Mahkamah Syariah (Kelantan) 2002.
- Enakmen Tatacara Mal Mahkamah Syariah (Melaka) 2002.
- Enakmen Tatacara Mal Mahkamah Syariah (Negeri Sembilan) 2003.
- Enakmen Tatacara Mal Mahkamah Syariah (Pahang) 2002.

- Enakmen Tatacara Mal Mahkamah Syariah (Perak) 2004.
- Enakmen Tatacara Mal Mahkamah Syariah (Perlis) 2006.
- Enakmen Tatacara Mal Mahkamah Syariah (Pulau Pinang) 2004.
- Enakmen Tatacara Mal Mahkamah Syariah (Sabah) 2004.
- Enakmen Tatacara Mal Mahkamah Syariah (Selangor) 2003.
- Enakmen Tatacara Mal Mahkamah Syariah (Terengganu) 2001.
- Enakmen Undang-undang Keluarga Islam (EUUKI) (Kedah Darul Aman) 2008.
- Kaedah-kaedah Tatacara Mal Mahkamah Syariah (KTMMS)(Sulh) (Kedah Darul Aman) 2018.
- Khairul bin Bahari *lwn* Norazian binti Saidin. Rayuan Mal No. 14500-001-002-2001 Wilayah Persekutuan Kuala Lumpur (Kes tidak dilaporkan).
- Laporan Berita Harian. 2020 <https://www.bharian.com.my/berita/nasional/2020/03/669016/pkp-urusan-mahkamah-syariah-dilaksana-dalam-talian-pada-29-Januari-2021>.
- Laporan Majlis Keselamatan Negara.
<https://www.pmo.gov.my/2020/03/kenyataan-media-mkn-18-mac-2020/> pada 29 Januari 2021.
- Mohd Nadzri Abd Rahman. (2016). *Undang-undang tatacara mal mahkamah syariah*. Edisi ke-4. Karya Kreatif Resources.
- Mohd Radzuan Ibrahim. (2006). *Munakahat: Undang-undang dan prosedur*. DRI Publishing House.
- Muhammad Noor Haji Ibrahim, Abdullah Basmeh, (2010). *Tafsir Pimpinan ar-Rahman kepada Pengertian al-Quran* (30 juzuk). Darul Fikir.
- Muhammad Rafiqul Hoque & Muhammad Mustaqim Mohd Zarif. (2020). The paradoxical use of the term *sulh*: An analytical study from Quranic perspective. *Journal of Ma'alim Al-Quran Wa Al-Sunnah*, 16(1).
- Nora Abdul Hak. (2007). *Sulh dan Hakam dalam Penyelesaian Kes Keluarga*. Najibah Mohd Zin *et al.* (Eds.), *Undang-undang keluarga (Islam)*. Siri *perkembangan undang-undang di Malaysia*. Jilid 14. Dewan Bahasa dan Pustaka.
- Nur Khalidah Dahlan *et al.* (2017). Kaedah Penyelesaian Pertikaian Alternatif dari Sudut Syariah di Malaysia. *Journal of Nusantara Studies*, 2(1).
- Ordinan Tatacara Mal Syariah (Sarawak) 2001.
- Raihanah Azahari. (2008). *Sulh dalam kes kekeluargaan Islam*. Penerbit Universiti Malaya.
- Ruzita Ramli *et al.* (2020). Kebiasaan baharu (new normal) dalam pelaksanaan *sulh* kes *hadhanah* dan nafkah anak: Isu dan cabaran. *INSLA*, 3(1).
- Sa'odah Ahmad. (2015). *Sulh*: An alternative dispute resolution and amicable settlement of family dispute. *UMRAN Journal of Muslim Affairs*, 1(1).

- Sheikh Ghazali Abdul Rahman. (1999). *Sulh dan hakam dalam undang-undang keluarga Islam*. Abdul Monir Yaacob (Ed.), *Undang-undang keluarga Islam dan wanita di negara-negara ASEAN*. IKIM.
- Tuminah lwn Arifin [1983] 4 JH 84.
- Zaini Nasohah. (2018). *Pentadbiran undang-undang islam di Malaysia*. Cetakan ke-2. Penerbit UKM.